

УДК 325.54

Соловей Ю.Г.,
аспірант,*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка***Solovei Yuliia,**
PhD Student,*Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ПРИЧИНИ ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Соловей Ю.Г. Причины внутренней миграции населения в Украине. У статті досліджено сучасний стан внутрішньої міграції, встановлено причини посилення внутрішньої міграції населення на території України. Визначено найпривабливіші регіони для міграції та досліджено причини їхньої популярності, основні напрями трудової міграції в умовах посилення конкуренції на ринку праці, військових дій на Донбасі та економічної кризи. Показано вплив внутрішніх трудових міграцій на державну політику у сфері працевлаштування населення. Висвітлено зміни попиту на кваліфікованих спеціалістів. Виявлено закономірності, переваги та основні недоліки працевлаштування внутрішніх трудових мігрантів. Проаналізовано вплив зростання обсягів внутрішньої трудової міграції на конкурентоспроможність національної економіки. Розкрито основні соціально-економічні причини трудової міграції, а також її наслідки для економіки України.

Ключові слова: міграційні процеси, міграційний рух, внутрішня міграція, трудові ресурси, міграція, приріст населення, політична нестабільність, безробіття, трудова еміграція.

Соловей Ю.Г. Причины внутренней миграции населения в Украине. В статье исследовано современное состояние внутренней миграции, установлены причины усиления внутренней миграции населения на территории Украины. Определены самые привлекательные регионы для миграции и исследованы причины их популярности, основные направления трудовой миграции в условиях усиления конкуренции на рынке труда, военных действий на Донбассе и экономического кризиса. Показано влияние внутренних трудовых миграций на государственную политику в сфере трудоустройства населения. Освещены изменения спроса на квалифицированных специалистов. Выявлены закономерности, преимущества и основные недостатки трудоустройства внутренних трудовых мигрантов. Проанализировано влияние роста объемов внутренней трудовой миграции на конкурентоспособность национальной экономики. Раскрыты основные социально-экономические причины трудовой миграции, а также ее последствия для экономики Украины.

Ключевые слова: миграционные процессы, миграционное движение, внутренняя миграция, трудовые ресурсы, миграция, прирост населения, политическая нестабильность, безработица, трудовая эмиграция.

Solovei Yuliia. The reasons for the internal migration of the population in Ukraine. To date, the migration of the population has become a hallmark of a global phenomenon. The article investigates the current state of internal migration, determines the reasons for the increase of internal migration of the population on the territory of Ukraine. It is determined: the most attractive regions for migration and the reasons of their popularity, the main directions of labor migration in the conditions of increasing competition in the labor market, military actions in the Donbass and the economic crisis are investigated. The influence of internal labor migration on the state policy in the field of employment of the population is shown. The changes of demand for qualified specialists are highlighted.

The regularities, advantages and main disadvantages of employment of internal labor migrants are revealed. The influence of the growth of volumes of internal labor migration on the competitiveness of the national economy is also analyzed. The main socio-economic reasons of labor migration, as well as their consequences for the Ukrainian economy are revealed. Realizing the influence of negative and positive factors of migration, we came to the conclusion that stopping the outflow of able-bodied economically active population can only ensure the creation of conditions for its effective use. Such conditions include the development of a balanced migration policy of the state aimed at creating high-quality jobs, decent wages, raising social standards and social protection of labor potential, reforming the existing education system with a view to obtaining quality education, creating favorable conditions for doing business, etc. The movement of population within the region and between regions is a popular phenomenon for Ukraine, the causes and consequences of which are highlighted in this article. Thus, today in Ukraine as a result of the aggression of a neighboring state, the economy is declining, the infrastructure of the occupied territories is destroyed, Ukraine's attractiveness in the investment market diminishes, and the share of the CIA grows, which for two years of ATO does not have full social protection and economic stability.

Key words: migration processes, migration movement, internal migration, labor resources, migration, population growth, political instability, unemployment, labor emigration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Визначною рисою розвитку світової економіки XXI ст. є її глобалізація, що проявляється у вільному переливанні капіталів, матеріальних і трудових ресурсів. Глобалізація виробництва, посилення взаємозалежності національних економік, а також, як наслідок, виникнення та постійний розвиток міжнародного ринку праці, що охоплює потоки трудових ресурсів, які перетинають національні кордони, призводять до трудової міграції громадян України.

Основним чинником, який визначив характер трудової міграції, стали агресивні дії Російської Федерації, пов'язані з анексією Криму та початком збройного протистояння на території Донбасу. Втрата контролю над частиною промисловості Донбасу, зростання воєнних витрат, пов'язаних із підвищенням боєздатності Збройних Сил України (ЗСУ), а також утрата частини зовнішніх ринків збуту негативно вплинули на розвиток економіки України. У таких умовах відбулося й падіння життєвого рівня населення. Переміщення великої кількості працездатного населення з Донбасу призвело до певного зростання пропозиції робочої сили на ринку праці. Висококваліфіковані фахівці у різних сферах виробництва повинні були витрачати багато часу на пошуки роботи на новому місці. Часто доводилося погоджуватися (на деякий час) на менш кваліфіковану роботу для забезпечення хоча б якогось заробітку, необхідного для виживання після зміни місця проживання.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми трудової міграції знайшли своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, теоретичні основи явища зовнішньої міграції закладено у працях таких науковців, як Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Піскун, М. Шульга. У працях А. Гайдуцького, І. Кукурудзи, К. Кравчука значну увагу приділено впливу міграційного капіталу на економіку країни, питанням міжнародної міграції робочої сили.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження основних чинників, які визначили умови та характер внутрішньої трудової міграції в Україні зазначеного періоду, напрямів трудової міграції та специфіки зосередження трудових мігрантів у регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переміщення людей завжди були рушійною силою у соціально-політичному розвитку світу. Сьогодні міграція населення набула ознак глобального явища. Мотивація міграційних актів залежить від природних умов різних регіонів і поселень, ступеня їхнього розвитку, обжитості та благоустрою, географічного положення, а також чинників-регуляторів, до яких належать демографічні (інтенсивність природного зростання населення, його склад за віком і статтю, співвідношення корінного населення та приїжджого, старожилів і новоселів, етнічні відмінності між групами в мові, духовній культурі, побуті, національних обрядах, звичаях тощо) та соціально-психологічні (інтенсивність соціального спілкування людей, соціально-психологічний клімат, соціальні умови життя людей).

Міграційні процеси завжди відігравали визначальну роль у розвитку людства, створювали нові держави і міста, утворювали раси, етноси й нації. Частина з них значиться в історії людської цивілізації як Велике переселення народів і Великі географічні відкриття. США, Канада, Австралія засновані мігрантами. Понад 190 млн. осіб (3% населення Землі) сьогодні проживає не в тих країнах, де народилися.

Внутрішня міграція – це переміщення населення в межах кордонів країни для подальшого проживання строком понад один рік. Внутрішню міграцію переважно зумовлюють причини соціального та економічного характеру (наприклад, регіональна асиметрія в оплаті праці, рівень розвитку промисловості в регіоні тощо). На жаль, у сучасній Україні основними причинами, які спричинили міграційні процеси населення, стали військові дії, тероризм та посягання на цілісність та суверенність держави.

Протягом певного часу обсяги та напрями внутрішньої трудової міграції в Україні були спричинені перебігом та наслідками здійснення економічних перетворень, які спрямовувалися на побудову ринкової економіки. Значущою ознакою соціальної структури українського суспільства стало масштабне майнове й економічне розшарування [1]. Малозабезпеченість ставала головною перешкодою на шляху до розвитку людини, заважаючи працювати з повною віддачею за основним місцем роботи, оскільки потреба у додаткових заробітках зумовлювала додаткову зайнятість

у вільний час від основної роботи. В інституційному аспекті набув поширення процес формування змінної заробітної плати поза межами впливу тарифних угод і колективних договорів. Особливо у приватному секторі досить часто мало місце інституційне прикріплення фіксованої частки заробітної плати до її мінімального рівня [2, с. 27].

Після початку бойових дій у Донецькій та Луганській областях із цих регіонів виїхало понад 73 тис. осіб [3]. Ці дані є офіційними, але приблизними: на жаль, неможливо точно підрахувати кількість людей, які покинули окуповані території. Так само недоступна й точна інформація щодо кількості людей, які покинули анексований Крим. Приблизно ця кількість дорівнює 13 тис осіб. Найбільшими приймаючими регіонами стали м. Київ та Київська Харківська, Запорізька, Дніпропетровська та Полтавська області.

Деякі дослідники вважають, що однією з причин притоку у Дніпропетровській та Харківській областях є їхнє сусідство з Донецькою та Луганською областями. Це зумовлюється тим, що більшість вимушено переселених людей вибирає як тимчасове житло регіони, що знаходяться недалеко від дому [4]. Найбільший відтік населення, за даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2018 р., спостерігався в Донецькій, Луганській та Вінницькій областях (табл. 1).

Таблиця 1

Регіони України з найменшим приростом населення станом на 1 січня 2018 р.

Область	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Міграційний приріст, осіб
Донецька	1128	1511	-383
Луганська	383	655	-272
Вінницька	1210	1454	-244

Переміщення населення в межах регіону та країни загалом має позитивні й негативні наслідки. Мобільність населення по території країни дає змогу збалансувати ситуацію на ринку праці, забезпечити громадян робочими місцями. Водночас регіони втрачають не лише некваліфіковану робочу силу, а й висококваліфікованих спеціалістів, що є негативним моментом. Через переміщення населення до центрів стабільного розвитку скорочується кількість населення у сільській місцевості, що призводить до занепаду сільського господарства. Останнє є найпроблемнішою частиною і потребує реалізації заходів, які сприятимуть поверненню молоді до села. Це дасть змогу вирішити низку соціально-економічних проблем, зокрема зайнятості населення, у тому числі молоді, забезпечення доступним житлом для громадян (вартість якого значно нижча від вартості у великих містах), поліпшення показників продовольчої безпеки країни через розвиток сільськогосподарської продукції у межах країни.

Найсуттєвіший вплив внутрішня трудова міграція має на такий компонент дослідження, як макроекономічна стабільність. Переїзд працездатних людей зі Сходу України (так само як і військові дії на цій території) спричинив колапс у роботі місцевих підприємств. Якщо врахувати економічний профіль цього регіону, яким була вугільна та металургійна промисловість,

можна зробити припущення про послаблення макроекономічної рівноваги та стабільності країни у цілому. Оцінюючи вплив вимушеної внутрішньої міграції на такі параметри, як «здоров'я та початкова освіта» і «вища освіта та професійна підготовка», потрібно звернути увагу на такі основні моменти:

1) показник медичних установ на одиницю населення, який і до квітня 2014 р. був в Україні порівняно низьким, став ще меншим за рахунок притоку мігрантів в одні області та закриття лікарень/поліклінік/амбулаторій через військові дії в інших;

2) внутрішня міграція порушила нормальний ритм навчального процесу для учнів та студентів, які вимушені були вдатися до переїзду. Це може вплинути на якість та комплексність знань, які вони отримують у результаті;

3) із прибуттям мігрантів та їх вимушеним зарахуванням до ВНЗ та шкіл за новим місцем проживання розміри академічних груп та кількість учнів у класах збільшилися. Така ситуація ускладнює роботу викладачів та зменшує ефективність учбового процесу;

4) рівень використання професійної підготовки мігрантами також стає нижчим через примусовий дауншифтинг (це добровільна відмова від повного використання власних знань та навичок, перехід із високооплачуваної роботи на менш оплачувану).

Внутрішня міграція негативно впливає й на ефективність ринку товарів і послуг. Невизначеність із подальшим працевлаштуванням і брак коштів у внутрішніх трудових мігрантів вплинув на їхню купівельну спроможність. Виробники товарів і послуг усе частіше стикаються з утворенням надлишків готової продукції та недоотриманням прибутків. У зв'язку із цим конкурентоспроможність національної економіки України зазнає суттєвих утрат. Приріст кількості безробітних, який зумовить внутрішня міграція в Україні, має негативно вплинути й на ефективність функціонування ринку праці. Україна посідала 61-е місце у ГІК за цим показником і ризикує опуститися ще нижче [5].

Слід відзначити ще один аспект переміщення працездатного населення, пов'язаний із проведенням АТО і, відповідно, певним зростанням попиту на спеціалістів, які мали військові спеціальності. Йдеться про збільшення кількості контрактників у складі ЗСУ. Для деякої частини населення служба за контрактом стала чи не найбажанішим варіантом працевлаштування в умовах поширення кризових явищ в економіці.

Скорочення працівників на частині підприємств, обмежені можливості заробити кошти (особливо у сільській місцевості) стали рушійними мотивами підписання контракту на службу. Тим більше що державою гарантувалася мінімальна оплата у розмірі 7 тис. грн, що перевищувало розміри оплати в багатьох інших сферах для найманих працівників. Звичайно, для служби у ЗСУ потрібні спеціальні знання або підвищення кваліфікації, але для частини контрактників саме такий спосіб працевлаштування виявився як можливість для самореалізації, так і засобом регулярного отримання коштів.

Інтеграція тимчасових внутрішніх трудових мігрантів є важливим чинником впливу на конкурентоспроможність національної економіки. Нехтування цією проблемою може спричинити зростання безробіття та посилення соціальної напруги в суспільстві.

У сучасних умовах ринку праці внутрішні мігранти вимушені працювати за меншу заробітну плату, ніж на попередньому місці роботи, до міграції. Також має місце примусовий дауншифтинг. У цих умовах виробники здатні знизити видатки та не втратити якість виробничого процесу за допомогою залучення на роботу внутрішніх мігрантів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Міграційні потоки є індикатором реакції населення на економічні, політичні, екологічні й соціальні перетворення суспільства. І саме розмір, тип, напрями та масштаби таких процесів певною мірою свідчать про стабільність/нестабільність суспільного розвитку.

Внутрішня міграція не впливатиме на чисельність та склад населення країни у цілому, проте спричиняє зміни в його розміщенні, статевовіковій структурі мешканців окремих регіонів, є наслідком і важливим чинником регіональних відмінностей, на пряму пов'язана з процесами індустріалізації та урбанізації, депопуляції села, ментальними розбіжностями регіонів України.

Основними чинниками, що продовжать впливати на сучасні міграційні процеси, є політичний, економічний

та культурний. За сучасних умов домінуючий чинник, який зумовив активізацію міграційних процесів в Україні, – політичний. Спроби мирно врегулювати ситуацію на Сході виявилися марними, і, як результат, значно зросла чисельність вимушених внутрішніх переселенців. Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій та швидкого відновлення контролю держави над цими територіями, а також ризик загострення військової ситуації сприятимуть подальшому збільшенню масштабів внутрішньої міграції населення.

Важливим чинником міграційних процесів є економічний. Зростання інфляції, що зменшує оборотний капітал бізнесу та ліквідність банків, скорочення попиту на робочу силу, зростання безробіття, зниження рівня реальних доходів населення залишаються одними з головних причин міграції населення. Тенденція до зниження міграційних потоків, яка випливає з державної статистики, буде зберігатися. Можна прогнозувати неофіційну тимчасову трудову міграцію, пов'язану з подорожчанням життя, тарифів. Міграційні потоки, спричинені економічними чинниками, продовжуватимуться у великі агломерації, зокрема у Київ, Харків, Дніпро, Одесу.

Список використаних джерел:

1. Амелин А. Экономические итоги 25 лет независимости Украины. URL: <http://hvylyya.net/analytics/economics/anatoliy-amelin-ekonomicheskije-itogi-25-let-nezavisimosti-ukrainyi.html> (дата звернення: 10 травня 2019 р.).
2. Штундер І. Інституційні обмеження ефективної зайнятості в економіці України. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 1. С. 22-33.
3. The official site of Forbes Ukraine (2014). *Searching the peaceful sky*. URL: <http://forbes.ua/ua/opinions/1376760-u-poshukah-mirnogo-neba> (дата звернення: 15 травня 2019 р.).
4. Перспективні українці дедалі частіше виїжджають закордон: статистика. URL: <http://svitua.com.ua/news/201701/2236-perspektyvni-ukrayinci-dedali-chastishe-vyizhdzhayut> (дата звернення: 20 травня 2019 р.).
5. Schwab K., Sala-i-Martin X. The Global Competitiveness Report 2012–2013, *World Economic Forum*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (дата звернення: 20 травня 2019 р.).
6. Лібанова Е.М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України : *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості»*, 27 лютого. 2015 р. URL: <http://ief.org/ua/wp-content/uploads/2015/02/Libanova2015.pdf> (дата звернення: 22 травня 2019 р.).
7. Чорний Р.С. Нові виклики та загрози внутрішньої міграційної активності населення в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 6-10.
8. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25 травня 2019 р.).
9. Арсеєнко А., Толстих Н. Соціальні наслідки радикальних економічних трансформацій в Україні. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* : у 2-х т. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. Т. 1. С. 259-270.
10. Прибиткова І. Пересувні ринки праці за доби незалежності України та міграційні плани українців. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2015. С. 316-327.
11. Рафальський І.О. Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України ; Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2016. 480 с.
12. Дюк А.А. Розвиток міграційних процесів на території України. *Кримський вісник*. 2014. № 6. С. 6. URL: <http://dsr.univ.kiev.ua> (дата звернення: 27 травня 2019 р.).
13. Концептуальные основы функционирования и развития рынка труда: опыт регионов / Ш.К. Кутаев и др. ; под общ. ред. Ш.К. Кутаева. Москва : Перо, 2013. 272 с.
14. Кутаев Ш.К. Конкуренция на рынке труда трудоизбыточного *Региональная экономика: теория и практика*. 2009. № 39 (132). С. 35-38